

G H Mead och de sociala strukturernas betydelse för individen

Elin Lundin

This article draws attention to unnoticed aspects of Mead's social pragmatism. I argue that in his social pragmatism, put in modern social scientific terms, there is a tendency to transcend the dualism between agency and structure. Modern social scientists as Bourdieu, Giddens and Habermas all approach this dualism. Mead's social pragmatism can be interpreted as an attempt to transcend the dualism by stressing the reciprocity between agency and structure. The article shows that his view is best described in the following way: social structures are both enabling and constraining in relation to the individual. In Mead's description of taking the role of the other, especially the generalized other, and the relationship between "I" and "me" it clearly appears how the internalization of social structures is a necessary condition for agency. It also becomes evident how agency or creativity have a vital importance in relation to social structures, particularly for structural change.

En människa, en människas personlighet är det sammanlagda mönstret av individens ackumulerade begränsningar och möjligheter. [...] Om jag inte konsekvent vore ett matvrak, slarvigt klädd och ironisk eller konsekvent ägnade mig åt psykoanalys, karriär och publikationer skulle jag aldrig få något gjort och vem skulle jag *vara*? [...] En människa utan vanor och konsekvent beteende – och följaktligen leda – är inte mänsklig. Hon är vansinnig (Rhinhardt 1973/1997, s 44).

Man talar ofta om att dagens globaliserade, rationaliserade samhälle kännetecknas av en ökad individuell frihet. Individen som själv utformar sina livsvillkor, det vill säga ger tillvaron mening och innehåll, har också blivit något av ett ideal idag. Men bilden är inte entydig. Det finns även tecken på att förhållandena skulle vara de motsatta – att förutsättningarna för att uppfylla det idealet har försämrats. Vad man hävdar är att just den ökade globaliseringen och rationaliseringen medfört att samhället tenderar att bli något ogrip-

bart och opersonligt för individen, som istället skulle uppleva en allt större maktlöshet då det gäller möjligheten att själv styra över sina sociala villkor.

Hur bör egentligen relationen mellan individen och hennes sociala villkor bäst beskrivas? Jag vill uttrycka det som att å ena sidan har vi synen på individen som en kreativ varelse vilken påverkar sina sociala villkor, det vill säga synen på individen som en aktör. Å andra sidan har vi uppfattningen att individen tvärtom bestäms av övergripande sociala mönster eller strukturer. Uttryckt i vetenskapliga termer har vi här att göra med vad som brukar betecknas som *aktör-struktur-dualismen*, ett av samhällsvetenskapens centrala problem. I princip står två frågor i fokus då det gäller denna dualism (Layder 1994/1995, s 4). För det första, i hur hög utsträckning bidrar individen till utformandet av sina sociala villkor? För det andra, i hur stor omfattning bestämmer de sociala villkoren individens handlande?

Utgångspunkten för den här artikeln är att det i George Herbert Meads tänkande finns en strävan som kan "översättas" i termer av ett överskridande av aktör-struktur-dualismen. Därmed lyfter artikeln fram en mindre uppmärksammas sida hos honom. Vanligtvis förknippas Mead, genom att han utgår från att både individen och samhället uppstår i det sociala samspelet, med ansatsen att överkomma *individ-samhälle-dualismen*. Men att han faktiskt beskriver en form av övergripande sociala strukturer, och dessutom tillskriver dem en avgörande betydelse för ett aktörskap, har praktiskt taget förbisetts inom svensk Mead reception. Använder vi dagens aktör-strukturterminologi kan vi förstå Mead bättre samt se den fulla vidden av hans komplexa tänkande. Som jag förstår det söker han förklara hur individen styrs av sina sociala villkor men att detta inte utesluter att hon också bidrar till deras utformande. Man kan formulera det som att han betonar ömsesidigheten mellan "aktör" och "struktur" och därmed ersätter dualismen med en *dualitet*. Meads synsätt kan, vilket denna artikel kommer att åskådliggöra, bäst beskrivas som att *sociala strukturer både är begränsande och möjliggörande i relation till individen* (jfr Ritzer 1996, s 346).¹

Först en kort genomgång av artikelns disposition. Artikeln börjar med att visa hur Meads begrepp "rollövertagande" utgör ett nyckelbegrepp då det gäller hans ansats att överskrida aktör-struktur-dualismen. Därefter redogörs för hur det lilla barnet tack vare en ökad kapacitet för rollövertagande, framförallt för det generaliserade rollövertagandet, integreras i den sociala gemenskap hon fötts in i. Hon kan därmed utveckla ett aktörskap. Vidare argumenterar jag för att det generaliserade rollövertagandet är att jämställa med internaliseringen av sociala strukturer, vilka fungerar både begränsande och möjliggörande i relation till individen. Jag visar hur nödvändig begränsningen i form av sociala strukturer är för individens jag och personliga identitet. Därefter påvisas hur de sociala strukturerna i sin tur är beroende av aktörer-

na. Slutligen synliggör artikeln att Mead med hjälp av begreppsparet "I" och "me" klargör ytterligare aspekter av ömsesidigheten mellan "aktör" och "struktur", nämligen att införlivandet av sociala strukturer även är en förutsättning för individens kreativitet.

Sociala strukturer som begränsande och möjliggörande

Avgörande för beskrivningen av sociala strukturer som begränsande och möjliggörande med utgångspunkt från Meads tänkande är hans, förmodligen mest kända, begrepp rollövertagande. Mead redogör för hur det lilla barnet gradvis utvecklar den rollövertagande förmågan. Rollövertagandet innebär att man övertar andras attityder eller förhållningssätt gentemot sig själv och omvärlden. Individen ser på sig själv med andras ögon. Genom att i en mening vara den andra och överskrida gränserna för sig själv och bli ett objekt för sig själv, blir individen medveten om sig själv som ett subjekt, alltså ett jag (Engdahl 2001). Det är, enligt Mead, först när individen upplever sig själv såsom ett subjekt som hon kan påverka sitt sociala sammanhang på ett meningsfullt sätt, det vill säga vara en aktör. Utvecklingen av aktörskapet hänger i sin tur, som vi kommer att se närmare nedan, intimt samman med barnets införlivande av gemensamma förhållningssätt, det vill säga vad jag beskriver som hennes sociala integration. Mead skildrar hur denna kombinerade individualiserings- och socialiseringsprocess bland annat tar vägen genom barnets "lek" som sedermera utvecklas till "spel".

I lekstadiet börjar barnet lära sig rollövertagandets konst. Det tar rollen eller förhållningssättet av betydelsefulla personer i sin nära omgivning, i första hand av föräldrarna, men även till exempel fröken på dagis och fantasi-figurer som Stålmannen. Som bekant benämner Mead dessa personer "signifikanta andra". Här har vi, enligt honom, att göra med den enklaste formen av att vara någon annan inför sig själv. När barnet leker med sin docka kan hon tala till det med en "pappig" röst. Det har övertagit pappans förhållningssätt till sig själv, det vill säga i leken ser barnet på sig själv med pappans ögon. Det har påbörjat övertagandet av omgivningens etablerade gester eller symboler, där de språkliga sådana är av störst betydelse. Genom att på detta sätt överta omgivningens förhållningssätt börjar barnets odifferentierade värld gradvis få konturer (Mead 1924-25/1964, s 284f). Barnet har anträtt resan mot att urskilja sig själv från omvärlden, det vill säga att erhålla ett jag.

Övertagandet av de signifikanta andras förhållningssätt resulterar i ett påbörjat införlivande av de sociala strukturer som utmärker det samhälle

eller den kultur barnet fötts in i. Emellertid rör det sig inte om en vidare djupgående integration. Det lilla barnet leker rollerna en efter en som det faller henne in – de är inte samordnade med varandra på något sätt. Man kan inte säga att barnet egentligen samarbetar med sin omgivning. Som vi kommer att se närmare nedan beror det på att hon ännu inte till fullo införlivat de sociala strukturerna. Till exempel kan hon ännu inte prata rent. Därför kan hon heller inte i särskilt hög utsträckning uttrycka sig själv på ett för omgivningen förståeligt sätt eller påverka sitt sociala sammanhang, det vill säga vara en aktör i en genuin bemärkelse. Detta kan formuleras som att på grund av den hittills ofullständiga internaliseringen är de sociala strukturerna inte tillräckligt begränsande i relation till barnet. Därmed är de heller inte möjliggörande i särskilt stor omfattning.

En mer sammansatt eller komplex form når barnets sociala integration först i spelstadiet. I spelstadiet sker en utveckling av leken såtillvida att barnet inte begränsas till att inta ett förhållningssätt. Hon måste i spelet *samtidigt* kunna ta förhållningssättet av *samtliga* deltagare på en gång. Barnet måste även se hur de är relaterade till varandra. Slutligen kommer hon inte att samspela direkt med varje enskild deltagare, utan övertagandet av de andras förhållningssätt sker mer allmänt och abstrakt. Att behärska konsten att generalisera omgivningens förhållningssätt uttrycker Mead som att barnet lär sig att överta ”generaliserade andras” förhållningssätt (Mead 1924-25/1964, s 285).

Mead exemplifierar övertagandet av generaliserade andras förhållningssätt med en baseballmatch. Jag försvenskar här det hela och utgår istället från en fotbollsmatch, dock utan några som helst pretentioner på några djupare kunskaper om fotboll. Fotbollslaget har en fördelning mellan olika roller eller förhållningssätt som till exempel anfallsspelare och målvakt. För att kunna delta i matchen måste varje spelare ha organisationen mellan de olika rollerna eller förhållningssätten klar för sig. Följaktligen måste anfallsspelaren samtidigt kunna överta samtliga av de övriga spelarnas (även motståndarlagets) förhållningssätt för att överhuvudtaget kunna delta i spelet och och bidra till matchen på ett meningsfullt sätt. Man kan formulera det som att spelaren helt enkelt måste ha införlivat fotbollspelets övergripande organisation, det vill säga dess regler. Annars kan hon inte vara en spelare på en viss position i laget. Anfallsspelaren kan inte vara anfallsspelare. Det är först genom att vara begränsad av spelets regler som individen har möjlighet att påverka matchens utgång. Kort sagt gör övertagandet av generaliserade andras förhållningssätt det möjligt att vara en aktör.

De generaliserade förhållningssätten kan alltså sägas bestå i spelets övergripande organisation eller regler. Generaliserade andra utgör således något utöver summan av de individuella förhållningssätten, med andra ord ett slags sociala strukturer. Som jag uppfattar det motsvarar spelet, enligt Mead, ett

faktiskt stadium i barnets utveckling. I en viss ålder är ju uppenbarligen många barn nästintill besatta av regelföljande. Hos Mead tjänar emellertid spelet även som något av en metafor för sociala strukturer på en mer övergripande samhällslig nivå. Spelets strukturer motsvaras av det verkliga sociala livets strukturer (jfr Tugendhat 1979/1986, s 239).

Överskridandet av aktör-struktur-dualismen

Genom att behärska det generaliserade rollövertagandet träder barnet in i samhället på allvar. Slutligen flyttas generaliserade andra in i barnet, en internalisering äger rum. Barnet ser på sig själv med samhällets ögon. Generaliserade andra kommer hädanefter att ta sig i uttryck av en konversation i individens huvud, vilket, enligt Mead, är detsamma som förmågan till reflektion. Den sociala processen med övertagandet av generaliserade andra avstannar inte, menar Mead, utan fortgår livet ut. Individen har nått en reell social integration och kan därigenom uppleva sig själv som ett jag. Hon kan nu samspela med omgivningen på ett meningsfullt sätt. Kanske något förvånande får här de sociala villkorens bestämning med andra ord positiva konsekvenser för individen, enligt Mead. De sociala strukturerna blir både begränsande och möjliggörande i relation till individen. Utan internaliseringen av sociala strukturer (generaliserade andra) skulle individen vara som en fritt svävande atom. Mead (1934/1967, s 214) framhåller också att: "Without this structure of things, the life of the self would become impossible". Handlandet skulle ske som på måfå, rakt ut i tomma luften, i avsaknad av någon som helst mening.

Det är tydligt hur spelet gestaltar en form av specialisering. Mycket riktigt förbinder också Mead (1924-25/1964, s 290ff) det generaliserade rollövertagandet (när det gäller det fullt utvecklade jaget) framförallt med det moderna samhällets specialisering. Han utgår från att specialiseringen tar sig i uttryck på samtliga nivåer i det moderna samhället, alltifrån individ- till institutionsnivå. I det specialiserade samhället fyller varje individ på samma sätt som i spelet en viss funktion i det sociala samspelet, det vill säga intar en viss roll. Inom arbetslivet innebär detta att individen begränsas till en arbetsuppgift, till exempel att montera en viss bildel – låt oss säga bildörrar – i Volvos biltillverkning. Det bör dock påpekas att den bild av specialiseringen som återges här till stora delar utgör ett ideal hos Mead. I likhet med Karl Marx är han starkt kritisk mot specialiseringens alienerande effekter (Mead 1925-26/1964). Utrymme att närmare diskutera Meads samhällskritik saknas emellertid här. Det är först när individen övertar de övrigas sammanlagda förhållningsätt (generaliserade andra) vilka är sysselsatta med andra uppgif-

ter inom samma bilproduktion, som hon kan se helheten och därmed också kan påverka det gemensamma sociala sammanhanget på ett meningsfullt sätt. Men det är inte individernas olika funktioner som sammantaget bildar generaliserade andra. Den består av själva samarbetets organisering, något som Mead är noga med att framhålla:

The principle of organization is not that of physiological plasticity, not that of holding the form itself physiologically to its particular function; it is rather the principle of organization as found in the form of human intercommunication and participation (Mead 1936/1972, s 376).

Individerna i det specialiserade samhället blir med andra ord beroende av varandra. Utifrån detta skapas, enligt Mead, social integration som alltså förser tillvaron med stadga men också mening.

Tugendhat (1979/1986) menar att internaliseringen av generaliserade andra ger upphov till ömsesidiga *förväntningar* i en grupp på ett bestämt handlande i en viss social situation. Förväntningarna så att säga "kräver" individen på handling av ett visst slag, anser Tugendhat. Enligt honom emanerar inte förväntningarna från alla individerna i en grupp, utan just från "the organization of cooperation within the society" (Tugendhat 1979/1986, s 241). Det är på basis av dessa generaliserade förväntningar som Mead menar att en social ordning skapas, hävdar Tugendhat. Specialiseringen får i egenskap av den övergripande sociala ordning inom vilken individerna är verksamma, liksom spelet, karaktären av något utöver summan av de individuella förhållningssätten. "Mead's approach does not exclude suprapersonal structures of action, but starts from them", som Hans Joas (1981/1992, s 92) uttrycker det.

Eftersom det ömsesidiga beroendet ökar medför specialiseringen i en förlängning att individerna i en social gemenskap rent allmänt knyts tätare samman (Mead 1924-25/1964, s 291f). Synsättet påminner i hög grad om Émile Durkheims betoning av specialiseringens konsekvenser, vilket också Joas (1981/1992, s 93) kommenterar. Sedan upphör emellertid likheterna. Till skillnad från Durkheim anser Mead (1908/1964, s 85ff) att ur specialiseringens komplexa sociala samspel föds en normativ och värderingsmässig integration. Joas (1981/1992, s 93) påpekar följande angående Meads syn på social integration: "It is not normative integration as such, but communicative coordination that makes possible human society and social order". Meads synsätt kan sammanfattas som att det komplexa sociala samspelet, inte en normativ integration, utgör grundvalen för en övergripande samhällslig integration. Vad han visar är att social integration inte skapas exempelvis genom att moralis-

ka påbud påläggs individen utifrån. Till skillnad från Durkheim utgår han från vad som snarare bör kallas en *kommunikativ* integration.

De sociala strukturerna grundar sig alltså på en kommunikativ integration. Genom att utgå från detta visar Mead att de sociala strukturerna, trots deras överindividuella prägel, är beroende av socialt samspelande aktörer. Mead synliggör alltså på ett förtjänstfullt sätt hur strukturerna är beroende av aktörerna. Därmed avtecknar sig ett ömsesidigt beroendeförhållande mellan "aktör" och "struktur". Joas (1980/1997) framhåller just att det sociala samspelet eller intersubjektiviteten utgör förutsättningen för ett överskridande av aktör-struktur-dualismen:

The concept of "intersubjectivity" designates a structure of communicative relations between subjects, a structure that is suited for transcending, on the theoretical plane, the opposition between the individualistic bias in the theory of action and a structural theory that does not recognize subjects or human agency (Joas 1980/1997, s 13).

Mead är emellertid inte särskilt utförlig då det gäller de sociala strukturernas närmare beskaffenhet. Delvis är detta troligtvis en konsekvens av att han just tillskriver det sociala samspelet en primär betydelse. Eftersom de är beroende av aktörernas sociala handlande befinner sig till exempel normer och värderingar i en ständig dynamik. Därmed finns helt enkelt inga bestående normer och värderingar att beskriva.

Sociala strukturer som förutsättning för en personlig identitet

Ovan framgick att Mead uppfattar övertagandet av generaliserade andras förhållningssätt som en nödvändig betingelse för jaget. Denna begränsning medför således en form av möjliggörande. Jag vill emellertid gå steget vidare och hävda att Mead betraktar sociala strukturer som möjliggörande även i bemärkelsen att de är nödvändiga förutsättningar för en personlig identitet, det vill säga individens möjligheter att påverka sina sociala villkor på ett särpräglat sätt (jfr Joas 1981/1992, s 92).

Hur går då detta till, enligt Mead? Det har framgått ovan hur han anser att individen uppstår genom att överskrida det egna jagets gränser och överta omgivningens förhållningssätt. Men för den delen *blir* hon inte de andra, understryker Mead (1934/1967, s 326): "That capacity allows for exhibiting one's own peculiarities, and at the same time taking the attitude of the others whom he is himself affecting". Han anser nämligen att anpassningen till ett

större socialt helt, det vill säga att i en mening vara begränsad, också utgör vägen till att vara särpräglad i förhållande till andra. Även den personliga identiteten är med andra ord ett uttryck för övertagandet av generaliserade andra.

Of course we are not only what is common to all: each one of the selves is different from everyone else; but there has to be such a common structure as I have sketched in order that we may be members of a community at all. We cannot be ourselves unless we are also members in whom there is a community of attitudes which control the attitudes of all (Mead 1934/1967, s 163f).

Mead menar att individen alltid betraktar de gemensamma sociala strukturerna (generaliserade andra) utifrån sin speciella position i den sociala situationen. Låt oss återvända till montören av bildörrar på Volvofabriken för att förklara detta närmare. Som en del i ett större arbetslag ser hon på sig själv med generaliserade andras ögon. Därmed blir det möjligt för montören att betrakta sig själv och det hon gör utifrån arbetets organisering i sin helhet, det vill säga att vad alla sysslar med runt omkring henne inklusive sig själv ska leda till en färdig bil. Enligt Tugendhat förväntas ju individen när hon intar en viss social position att handla på ett visst sätt. Individen inser att hon måste uppfylla rollen som bildörrsmontör för att det i slutänden ska bli en färdig bil. Det individen gör blir kort sagt meningsfullt både för henne och andra. Därigenom kommer hon att förstå sig själv på ett visst sätt, det vill säga som montör av bildörrar. Individen uppfattar med andra ord sig själv som särpräglad, det vill säga hon får en personlig identitet. Det är alltså tack vare att man införlivat de överindividuella strukturerna som var en av individerna på sitt eget sätt kan bidra till dessa strukturers upprätthållande.

Individen kan även erfa andras särprägel i *sina* funktioner, enligt Mead. Utan varandras kompletterande funktioner skulle det vara omöjligt för samtliga i arbetslaget att fylla sina roller och därmed tillföra det gemensamma sociala sammanhanget sitt specifika bidrag. Det är inte möjligt för montören att vara just montör utan exempelvis mekanikern som installerar motorn och vice versa.

De sociala strukturerna blir med andra ord möjliggörande även i den bemärkelsen att de utgör ett villkor för en personlig identitet. Axel Honneth (1992/1996) påpekar just detta att Mead i beskrivningen av internaliseringen av generaliserade andra söker förklara individuell särprägel. Han formulerar Meads tänkande som att mot bakgrund av de gemensamma meningsstrukturerna äger ett ömsesidigt *erkännande* rum där individen erkänns av de andra och själv erkänner dem. Detta erkännande utgör, enligt Honneth, i sin tur grunden för en egen identitet.

Sociala strukturer som förutsättning för kreativitet

Att varje individ förfogar över en personlig identitet motsäger egentligen inte att individen skulle vara helt och hållet socialt determinerad. Som vi sett agerar individen utifrån hur hon förväntas göra (av såväl sig själv som andra) i de roller hon befinner sig i. Innebär då detta att Mead uppfattar det som att individen saknar möjligheter att förändra sina sociala villkor? Nej, det vill jag inte påstå. Det finns, enligt min mening, även en strävan hos Mead att visa att individens sociala integration även möjliggör kreativitet, det vill säga vad som kan kallas en aktör i dess yttersta bemärkelse (jfr Tugendhat 1979/1986, s 251f). Att ha erhållit en personlig identitet är dock, vilket framgår närmare nedan, en förutsättning för kreativiteten.

Som jag ser det bemöter Mead problemet framförallt genom uppdelningen av jaget i två delar, i "I" och "me". "I" och "me" träder, enligt Mead in i olika faser av det sociala samspelet. Mead utgår från att individens "me" utgör hennes medveten om sig själv som ett jag, det vill säga internaliseringen av generaliserade andra. "Me" utgör således individens bild av det omgivande samhällets förväntningar (Tugendhat 1979/1986, s 251). Därmed kommer denna del av jaget att representera införlivandet av de rådande sociala strukturerna. "The 'me' is the conventional, habitual individual", påpekar Mead (1934/1967, s 197). Med andra ord motsvarar "me" den aspekt av individen som hittills beskrivits.

I motsats till "me" företräder "I" det oförutsägbara hos individen. Därmed kommer det att stå för aktörskapet. Individen vet aldrig förrän efteråt hur hennes "I" reagerar, hävdar Mead. Han menar att det är denna del av jaget som kommer till uttryck i situationer då sociala strukturer överskrids. Därigenom bidrar "I" till att förändra den gemenskap individen tillhör. Enligt Mead, utgör "I" en reaktion på "me", det vill säga på de internaliserade sociala strukturerna. "I" är således beroende av begränsningen i form av "me" för att kunna förändra. En vanlig missuppfattning är emellertid att "I" är liktydig med en frihet från all slags begränsning (jfr Joas 1993, s 249). Den sociala integration som "me" representerar är på så sätt en nödvändig förutsättning för att "I" ska komma till uttryck, understryker Mead (1934/1967):

Social control is the expression of the "me" over against the expression of the "I". It sets the limits, it gives the determination that enables the "I", so to speak, to use the "me" as the means of carrying out what is the undertaking that are all interested in. The normal situation [...] is one which involves a reaction of the individual in a situation which is socially determined, but to

which he brings his own responses as an "I". [...] It is such a response which raises him above the institutionalized individual (Mead 1934/1967, s 210f).

Vad "me" gör är att det förser "I" med ett socialt sammanhang att verka inom men också mot. En konsekvens av detta blir att "I" aldrig kan prestera något helt och hållet nytt, menar Mead. Detta eftersom allt nytt framställs mot bakgrund av det gamla. Tänk till exempel på förändringen av svenska språket. Nya ord dyker aldrig upp från ingenstans, åtminstone om de ska vara något kvalitativt nytt och inte meningslöst nonsens. De har alltid förankring i en redan etablerad språklig kontext, oavsett om det är högstadieungdomars eller forskares.

Fotbollsmatchen kan illustrera "I":s beroende av "me":s begränsande funktion. Framför oss har vi anfallsspelaren just i färd med att skjuta ett skott i riktning mot mål. I bakhuvudet har han generaliserade andras förhållningssätt, det vill säga spelets organisation eller struktur. Den delen av jaget som utgör dessa internaliserade generaliserade förhållningssätt är alltså "me". I detta ögonblick tar sig "me":s internalisering framförallt i uttryck av förväntningarna som spelaren har på sig – både från sig själv och andra – att skjuta ett bra skott. Det är således tack vare "me":s införlivande av de sociala strukturerna som det överhuvudtaget är möjligt att vara en fotbollsspelare som håller på att skjuta ett skott i mål. Men, framhåller Mead, varken individen eller någon annan vet precis i skottögonblicket till fullo hur hon kommer att skjuta. Kanske gör spelaren ett stenhårt skott upp i krysset, kanske en välplacerad breddsidan precis innanför stolproten eller kanske sjabblar hon bort det helt. Ingen vet förrän hon faktiskt har skjutit. Hur "I" kommer att svara på "me" är med andra ord alltid ovisst både för oss själva och andra, påpekar Mead (1934/1967, s 177f): "We are aware of ourselves, and of what the situation is, but exactly how we will act never gets into experience until after the action takes place". Kommer förväntningarna att infrias eller inte? Tankarna går till vad som brukar benämnas den "mänskliga faktorn", det vill säga man vet aldrig riktigt säkert vad som händer när människan är inblandad. Låt säga att skottet lyckas. Vår anfallsspelare gör mål. Individen blickar tillbaka på det skedda och "me" är tillfreds. "I":s handlande har lett till ett uppfyllande av förväntningarna.

Detta låter emellertid inte som särdeles nyskapande. Tvärtom framgår det ju att "I" bidrar till individens inrättande i leden. Här framträder en viktig poäng i Meads resonemang, nämligen att "I" inte är radikalt nyskapande *i sig*. "I" har en betydligt bredare funktion än så. Denna del av jaget är de facto initiativtagaren till det sociala handlandet (jfr Aboulafia 1986, s 22) – vars initiativ alltså förutsätter "me":s övertagande av generaliserade andras förhållningssätt.

”I”s reaktion på ”me” kan leda till individens förändring av den etablerade ordningen, men inte nödvändigtvis. Man skulle till exempel kunna tänka sig första gången en spelare, istället för att skjuta ett skott, nickade bollen under en match. Man kan vidare tänka sig att fotbollsvärlden då blev tvungen att ta ställning till om detta skulle vara tillåtet eller ej. Skulle detta betraktas som ett brott mot reglerna? Man beslutade att så inte skulle vara fallet och förändrade spelets regler i enlighet med detta. Vår spelares agerande har därmed förändrat reglernas eller strukturernas utformning. Observera dock att detta äger rum med de förutvarande reglerna som en nödvändig fond. Man kan således tala om frihet inom ramarna för en social struktur.

”I” är alltså beroende av ”me”, det vill säga de sociala strukturerna utgör ett villkor för aktören. ”Me” är emellertid också beroende av ”I”, vilket implicerar strukturernas avhängighet av aktören. Mead (1934/1967, s 178) påpekar att ”I” ”both calls out the ‘me’ and responds to it.” Utan responsen från ”I” skulle individen inte vara någonting i sig själv. Hon skulle inte vara en individ eller ett jag i en genuin bemärkelse. Då skulle hon stå där med sina egna och andras förväntningar riktade mot sig själv, men oförmögen att realisera någon av dem. Individen, eller rättare sagt hennes ”me”, skulle i en förlängning sakna sociala erfarenheter att förhålla sig till. Man kan formulera deras samspel som att om ”I” försätter individen i den sociala situationen kommer ”me” att representera denna situation, det vill säga de sociala strukturerna. I nästa led kommer så ”I” att reagera på den sociala situationen eller strukturerna, det vill säga på ”me”, och så vidare. På så sätt kommer ”I” och ”me” att befinna sig i en oavbruten process där de ömsesidigt responderar på varandra.

För att sammanfatta synliggör Mead genom att skildra samspelet mellan ”I” och ”me” att sociala strukturer även blir möjliggörande i den meningen att de skapar en nödvändig ram för kreativiteten. Det har även framgått att Mead med hjälp av begreppen ”I” och ”me” demonstrerar ytterligare aspekter av de sociala strukturernas behov av aktören. Ömsesidigheten mellan ”aktör” och ”struktur” avtecknar sig därmed med än större tydlighet.

Slutord

Jag har nu visat hur det i Meads tänkande framträder en ömsesidighet eller dualitet mellan ”aktör” och ”struktur”. Detta låter sig alltså göras tack vare hans begrepp ”rollövertagande”, framförallt det generaliserade rollövertagandet, som kan likställas med internaliseringen av en form av sociala strukturer, samt begreppsparet ”I” och ”me”. I beskrivningen av övertagandet av generaliserade andras förhållningssätt åskådliggör Mead hur sociala strukturer

rer fungerar både begränsande och möjliggörande i relation till individen. Det har också framgått att de sociala strukturerna är beroende av aktörerna. Mead kan således sägas stå för den något paradoxala slutsatsen att det inte råder någon motsättning mellan att individen skulle vara socialt bestämd och hennes möjligheter att påverka sina sociala villkor. De sociala villkorens bestämning av individen utgör tvärtom en förutsättning för hennes möjligheter att bidra till utformandet av dessa villkor.

Förtjänstfullt är, som jag ser det, just Meads påvisande av hur betydelsefull begränsningen i form av sociala strukturer är för individen. Han visar att möjligheten att påverka inte, vilket man skulle kunna tro, är liktydigt med en avsaknad av begränsningar. Ofta kanske man tänker sig att den som kan förändra samhället är den som lyckas stå utanför det, det vill säga hålla sig "oinficerad" i relation till de gemensamma förhållningssätten. Vad Mead lyckas synliggöra på ett övertygande sätt är att den individ som inte begränsas inte heller kan påverka sin tillvaro.

Not

1. Detta är en tankefigur jag lånat från Anthony Giddens (1984/1986) struktureringsteori, det vill säga hans förslag till hur aktör-struktur-dualismen kan ersättas med en dualitet. Såvitt jag vet har inte en sådan förståelse av Meads tänkande vidareutvecklats, även om Ernst Tugendhat (1979/1986), Hans Joas (1997) och Axel Honneth (1996) samt i viss mån även John D Baldwin (1986) som i sina Meadanalyser bygger på likartade tolkningar.

Referenser

- Aboulafla, Mitchell (1986): *The Mediating Self. Mead, Sartre, and Self-Determination*. New Haven & London: Yale University Press.
- Baldwin, John D (1986): *George Herbert Mead. A Unifying Theory*. Newbury Park, CA: Sage.
- Engdahl, Emma (2001): Kroppen och känslornas betydelse för självförverkligande. En rekonstruktion av George Herbert Meads tänkande. *Utbildning & Demokrati. Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, (10)3, s OBS FYLL I SIDNR NÄR DET ÄR KLART.
- Giddens, Anthony (1984/1986): *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley & Los Angeles, CA: University of California Press.

- Honneth, Axel (1992/1996): *The Struggle of Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Polity Press.
- Joas, Hans (1980/1997): *G. H. Mead: A Contemporary Re-examination of His Thought*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Joas, Hans (1981/1992): George Herbert Mead and the "Division of Labor": Macrosociological Implications of Mead's Social Psychology. I Peter Hamilton, red: *George Herbert Mead: Critical Assessments 3*, s 84-97. London & New York: Routledge.
- Joas, Hans (1993): *Pragmatism and Social Theory*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Layder, Derek (1994/1995): *Understanding Social Theory*. London: Sage.
- Mead, George Herbert (1908/1964): The Philosophical Basis of Ethics. I Andrew Reck, red: *Selected Writings: George Herbert Mead*, s 82-93. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Mead, George Herbert (1912/1964): The Mechanism of Social Consciousness. I Andrew Reck, red: *Selected Writings: George Herbert Mead*, s 134-141. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Mead, George Herbert (1924-25/1964): The Genesis of the Self and Social Control. I Andrew Reck, red: *Selected Writings: George Herbert Mead*, s 267-293. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Mead, George Herbert (1925-26/1964): The Nature of Aesthetic Experience. I Andrew Reck, red: *Selected Writings: George Herbert Mead*, s 294-305. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Mead, George Herbert (1934/1967): *Mind Self and Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Edited and with an introduction by Charles W Morris. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mead, George Herbert (1936/1972): *Movements of Thought in the Nineteenth Century*. Moore, Merritt H, red. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Reck, Andrew (red) (1964): *Selected Writings: George Herbert Mead*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Rhinehart, Luke (1973/1997): *Tärningspelaren*. Halmstad: Bokförlaget Spektra.
- Ritzer, George (1996): *Sociological Theory*. New York: McGraw-Hill.
- Tugendhat, Ernst (1979/1986): *Self-Consciousness and Self-Determination*. Cambridge & London: The MIT Press.

